

„Isten és nemzet papja”

Horváth Árpád Debrecenben (1936–39)*

Az *ember tragédiáját* a Csokonai Színházban Horváth Árpád színpadra alkalmazásában és rendezésében adták elő. Horváth Árpád, akinek neve szorosban egybeforrott a *Tragédia* újabb időbeli magyarországi rendezésével, a következőket mondja Madách Imre klasszikus alkotásának debreceni előadásáról:

- *Az ember tragédiája* színpadi története alatt két komoly és történeti szempontból figyelemre méltó színpadi megformálására tekinthetünk vissza. Az első Paulay Ede rendezői műve, a *Tragédia* első megszólaltatójáé, a második Hevesi Sándoré, aki 1922-ben és 1926-ban emlékezetes sikerű és grandiózus színpadi tolmácsolásban mutatta fel Madáchot a Nemzeti Színházban. A Csokonai Színház kísérlete ennek a történeti fejlődésnek a vonulatába igyekszik a maga szerény lépését beállítani, és elsősorban a műfaji kérdést tisztázza, ebből indul ki.
- *Az ember tragédiája*: misztérium. Misztérium éppúgy, mint Goethe *Faustja* és a világirodalom minden olyan remeke, mely az égben kezdődik, és az ember sorsát az égi erők beavatkozásával dönti el vagy mintázza. Ádám sorsa a *Tragédia* történeti álmoképsorozatán keresztül tulajdonképpen az Úr és Lucifer, az istenség és a rossz párbaja, mely a kiábrándulás csodálatos variációin keresztül végül is az égi könyörület szférájába emelkedik. A történelmi fejlődés során fokozatosan kiábránduló embergyermek Istentől való elszakadása után visszatér a jóhoz, és az égi jószág befogadó ölébe hajtja fejét.
- Ez indokolja, hogy a misztérium utolsó képében a Csokonai-színház előadása – azt hiszem, nemcsak Magyarországon, de a világon is először – visszahozza a mennyországot, szcenikailag is kifejezve a misztérium egységét, és kiteljesítve a madáchi gondolatot.
- Egzaktabbul és tökéletesebben vittem keresztül mostani rendezésemben azt a gondolatot, amit 1934-ben *Az ember tragédiája* centenáris előadásának

* 1920–1936 között Kardoss Géza vezette a színházat, majd a Nemzeti Színház korábbi főrendezője, Horváth Árpád sikeresen pályázott. A *Debreceni Színház* című lapban megjelent gondolatai, írásai nem szerepelnek a *Modernség és tradíció* című kötetben (Gondolat, 1982). Itt az 1937-es *Tragédia*-előadásról szóló gondolatait idézzük.

rendezésekor a Nemzeti Színházban nem tudtam ennyire pregnánsan keresztülvinni, hogy tudniillik azokat a gondolatokat és érzéseket, amik az álomkép egyes fejezeteiből önmagára eszmélő Ádámnak álomközi eszméletét jelentik, tehát a történelmi képek tér és idő dimenziójából kiesnek, szcenikailag is függetlenül a tértől és időtől, és egy külön eszméleti világitásba helyezve szólaltatom meg.

- Az új rendezés másik jellegzetességét a misztérium teljesen stilizált és misztikus rendezése és szcenikai rendszere adja. Ma, amikor a naturalizmus halála kétségtelen, s amikor az általános rendezői önkény műveletlen divatja a színpadi mechanizmusnak jármába szorítja és gyötri bele a költői gondolatot, – meg kellett találni azt az utat, amely nem egy földhöz ragadt realizmus művészi eszközeivel teszi korszerűvé Madáchot, de másfelől a rendezői önkény túlzásaival szemben tiszteletben tartja s egyedüli legfőbb parancsnak veszi a költőt magát. Azonban ezt olyan formanyelven teszi, mely minden vonatkozásban korszerűnek nevezhető.
- Ehhez a koncepcióhoz rendkívül megértő segítőtársakat találtam. Egyrészt Kardos István barátom, a Csokonai Színház karnagya személyében, aki a legnagyobb lelkesedéssel vállalta, hogy a mű előadásához új kísérőzenét szerezzen a fentebb vázolt principiumok alapján. Ugyancsak hosszas keresés után találtam meg színpadi elgondolásom szcenikai megszólaltatóját a fiatal D. Szabó István személyében, aki friss és spontán tehetséggel és fantáziával állott a madáchi mű szolgálatába. Külön örömem és Debrecenben való működésem egyik kedves kötelessége is, hogy mindkét művész, úgy a zeneszerző, mint a díszlet- és kosztümtervező személyében hazai, debreceni művészeket állíthattam a debreceni kultúra szolgálatába. [...]
- De debreceni az énekkarokat betanító G. Hoór-Tempis Erzsébet is, aki már régen elnyerte a bennszülöttség polgárjogát azokkal a kulturális érdemekkel, amiket e város szolgálatában szerzett. Debreceni a két színpadi karmester: Csanak Béla és Galánffy Lajos is, akik a színpadi orgonaszólomokat játsszák, és a kar vezényletét látják el.
- Ha nem volna olyan szokványos és már szinte émelyítő az a frázishalmaz, amit ilyenkor minden rendező munkatársaira halmoz, akkor most én is boldogan fonnám körül a köszönet szavaival minden munkatársamat, a Csokonai Színház egész társulatát és teljes műszaki személyzetét. De nem akarok ezzel az olcsó hangulatkeltő lírával élni, ami egyenesen a maga lovát dicsérő cigány gesztiójához hasonlít, ezért csupán két epizódot mondok el.
- Az *ember tragédiája* egyik próbáján Halassy Mariska, ez a kitűnő művésznő és magasrendű ember, akit büszkén hirdetek a Csokonai-színház büszkeségének, hozzám fordult és megkért, hogy a Tragédia tömegjelenteiben hadd vehessen részt rangkülönbség nélkül az egész társulat.
- A másik tény: mélységesen megghat, hogy a színház névtelen hősei, akiken most elsősorban a gazdasági főnököt és a műszaki személyzetet értem,

hetek óta napi három-négy órai alvással és a hajnali órákba nyúló munkával végzik el azt a feladatot, amire egy boldog, szubvencionált vagy állami színháznak hosszú hónapok állanak rendelkezésére.

- Észember adminisztrátor, kötélverő, asztalos, kézműves, rendező, zeneszerző, színész, Művészet és Anyag hosszú hetek munkájában és mindennapos lázában fogtak össze a Költő, a világirodalmi mértékű magyar halhatatlan, Madách Imre szolgálatára.
- Nem tudom, mennyire fogja áthatni Debrecen városának és a Tiszántúl közönségének érzéseit és kulturális kötelességérzetét az a munka és annak az erő kifejtésnek a jelentősége, amit a Csokonai Színház, ami végeredményképpen egy stílusújításra és remekművek újjászóllaltatására nem elsőrendűen hivatott szegény vidéki kultúrintézmény végzett, - de az az érzésem, hogy ezzel a teljesítménnyel túlnőttünk a provinciális kultúr munka határain, s hogy ezt megtehettük és megtehettem Debrecen városában, Debrecen városnak és nem utolsósorban Debrecen város közönségének lehet köszönni. A becsülettel elvégzett munka lelki gazdagodásának jóérzésével teszem Debrecen közönsége elé első évi színigazgatói működésem évadzáró teljesítményét, és most csak azt kérem és várom, hogy Debrecen minden rétegű polgársága, gazda, civis, hivatalnok, kézműves, polgár és katona forrjon össze a madáchi remekmű kisugárzó erejében, és higgye el, amint én, a „jöttment” nyolc hónapja átéreztem és átéltem, hogy debreceni polgárnak és kultúr munkásnak lenni, ha sokszor fájdalma is, de büszke magyar sors.

